s mladou generací na úkolech dne. Pokládal jsem to za věštbu havraní; spoléhal jsem na Götzovu rovnou páteř. Dnes bych na ní již nestavěl. Jsou místa v nové knize Götzově, *zdánlivě* bohatší a prokreslenější a promyšlenější než kniha první, i jiné zjevy, které nasvědčují tomu, že jeho páteř jest skutečně nahlodána. Proto jsem promluvil. Byl jsem to dlužen i Götzovi, i sobě. Neboť velké věci jsou v sázce.

Fráňa Šrámek
čili jak konservovati meruňky

Jest jedna náladová povídka, v níž určil Šrámek sám svůj básnický rodokmen. Jmenuje se „Září" a jest v knížce Osika. Tam si jakýsi spisovatel bohém, který měl již mnoho žen a miluje právě jakousi Martu, vzpomene z čista jasna v teplý slunný den podzimní na nějakou učitelku, která nyní žije někde na venkově a již miloval před desíti roky a po níž deset let ani nevzdychl. „Jako dni před vinobraním, podivně slavnostní, byla ta láska a jako kratičká setkání na rozcestí. Nebylo možno jinak, naše cesty běžely různo; jen okamžik v náručí se pozdržet bylo lze, utajit dech a udivit se, nechat si srdce proniknout čímsi *jako zvukem vzdáleného lesního rohu* . . ." (Str. 44) Zdvihni hlavu, čtenáři, a naslouchej. Zvuk vzdáleného lesního rohu. Odkud zní? Z Máchy a ovšem z celé romantiky tehdejší, německé, francouzské i anglické. Lesní roh byl zamilovaný hudební nástroj Máchův a zpívá v něm neustále svou měsíčně tesknou píseň. Nebylo tomu tak vždycky. U Goetha byl ještě nástrojem slunečným a povzbuzoval k dobrým podnikům a předsevzetím a utvrzoval v nich; ale to jest již dávno; a romantika jej *takto* přehodnotila.

A celá erotická situace v této povídce jest již typicky šrámkovská a typicky romantická. Povšimni si toho, milý čtenáři. Láska není tu nic víc než jakási slavnostní vteřina, v níž se slyší zvuk vzdáleného lesního rohu. A milenec jako by byl štvaný lístkem expresního rychlíku: „jen okamžik v náručí se pozdržet bylo lze". A pak konec: naše rychlíky jako by se rozjížděly

každý jiným směrem. A neslyší-li milenka v tuto vzácnou vteřinu ten lesní roh, jako jej slyší milenec? Nuže, bůh s ní! Pak to prohrála navždy jako ta učitelka Marie Bajerová, která nervosní, hořkne, trpkne, scvrká se a vráskatí v nějakém okresním městečku. „Nemám ráda Mařku. Je zlá, jedovatá. Její život je jako popel...“ (58) Neboť v tomto období tvorby Šrámkovy nekonservují se ještě meruňky. Tu se nechávají ještě shníti. Zato se trhají stále nové a nové, stále čerstvé. Ida, mladší sestra Mařčina, nastoupí na její místo a slibuje býti pozornější k písni lesního rohu, než byla Mařka, pravděpodobně trochu nahluchlá. Neboť jsou sestry, jimž docela nic nevadí, že jejich sestra byla svedena a opuštěna; naopak: to je tím více přitahuje k svůdci. Jsme ve světě iracionálna; a čím méně logické, čím méně pravděpodobné, tím bližší životu — tak to aspoň platí pro tohle období tvorby Šrámkovy.

V něm vznikají práce, které jako by vypadly z oka Hamsunovi. V jeho Panu, který byl do češtiny přeložen tuším roku 1896 jako 30. svazek Vzdělavací bibliotéky a měl nesmírný vliv na tehdejší a potomní mladou generaci, dává se takováhle odpověď tomu, kdo kroutí hlavou nad absurdnostmi vášně a lásky: „Proč? Ptej se větru a hvězd, ptej se boha života; neboť nikdo jiný neví něco takového.“ „Proč? Zeptej se prachu na cestě a listí, jež padá, zeptej se nepochopitelného boha života, neboť nikdo jiný to neví.“ „Proč? Zeptej se dvanácti měsíců a lodí na moři, zeptej se nepochopitelného boha srdce.“ To jsou slova, jež mohl napsati Šrámek, kdyby je byl před ním nenapsal Hamsun.

Jest tedy v díle Šrámkově řada povídek a románů — na příklad Stříbrný vítr — , které jest možno pokřtíti na jméno Hamsunovo. Mládí vzpurné, odbojné, nevypočítatelné, plné odskoků i skoků: tvoje chvála a sláva se zde zpívá. Ale přesto přišla chvíle, kdy bylo nutno konservovati meruňky. Děje se to různým způsobem, ale vždycky je to, jak říká Hilbert, činění melancholické.

Nejprve, a to je přímo nesnesitelné: nakládají se do octa.

Do octa naložena jest na příklad Slávka Hlubinová, odkvétající dívka z Měsíce nad řekou. Přihřeje se na chvíli ještě na mladém hochovi, ale dá si rozšafně pozor na sebe, aby se nepřipálila právě tak, jako aby se nevzňala; neboť má již v záloze hodného měšťáka, za něhož se provdá. Týž nepříjemný motiv po prvé ve sbírce Klavír a housle v povídce „Popel“; tam se jmenuje Slávka Pavlou. Ale ovšem: příjemný — nepříjemný, to musí býti konec konců vedlejší; hlavní jest, že se tu Šrámek dotkl jisté pravdy, byť kalné a slizké. Prostě: bývá tomu tak v životě.

Jinde zavařuje Šrámek své meruňky do cukru. A to je ovšem mnohem sympatičtější; a takto vznikají jeho díla nejlíbivější a nejúspěšnější. Tak jest tomu na příklad v románě Tělo. Smyslná a přitom chytrá dívka předměstská získá za manžela muže, jemuž se prvnímu vzdala. Mládí a smyslnost jsou konservovány v manželství celkem šťastném; teprve závěr románu, hodně vnějškový a neorganický, prohlášení války a rozluka muže od ženy, vpadá do toho disonančně a napovídá, že se začíná jeho konec. Je to škoda. Šrámek minul se zde s námětem opravdu velikým: ukázati, jak se smyslnost vyvíjí a přetváří nebo ubíjí a rozkládá v *normálních* poměrech v manželství, — kde není této vnějškové a přece jen výjimečné katastrofy válkou. Neboť neklammež se: *jest* vnitřní tragika smyslnosti. Znali ji a zpodobili ji Dante, Baudelaire, Rodin mezi jinými. Tak, jak jest, jest kniha Šrámkova hodně přízemní a únavná, snad únavnější, než kdyby létala v oblacích. To neustálé myšlení v pokožce a pokožkou, to neustálé básnění o pokožce skoro po pět set stránek unaví tě víc, než kdybys tahal po tu dobu na trakaři cihly. Prvních sto stránek tě ty dermatologické obrazy baví, po případě i okouzlují svou svěžestí, v druhé stovce tě již nudí, poněvadž znáš jejich způsob výroby. Jsem poslední, kdo by chtěl vylučovat z umění smysly a smyslnost. Naopak: každé silné umění *vychází* ze smyslů; ale ty smysly musejí *cosi nésť*, nesmějí býti sobě samým účelem; musejí se dopínat čehosi vyššího, než jsou samy. A to vyšší jest právě tragika. Jest hloupý žvást, pustá fráze, mluviti o tragické vině; tragičnost jest naopak tam, kde *není*

viny. Právě proto, že bývá smyslnost často bezvinná a nevinná, může býti velmi snadno tragická.

Jinde posléze Šrámek meruňky suší, a tu jest nejžalnější. Bývají pak scvrklé a zaprášené a naleznou se mezi nimi i trouchnivé nebo plesnivé. Panny, jsou-li krásné, a meruňky jest tak těžko konservovat! A pak píše Šrámek — týž Šrámek, který tvořil obdoby a podoby k Hamsunovi — něco, co se podobá Čechovovi jako vejce vejci. Cosi kalného, žalného a pustého, marného a zbytečného, sebevražedně oplzlého. Děje manželstev, v nichž se vláčí mrtvola s mrtvolou, připoutány k sobě rezavým řetězem zvyku nebo nudy, konvence nebo lenosti duševní; příběhy mužů přelstěných ženami a popleněných jimi o poslední špetku hrdosti a síly; povídky žen brutalisovaných mužovým sobectvím a mužskou sprostotou; historie zrady, podlosti, zvětrání nebo okorání a zkornatění životního; neřestné vychutnávání sebeponížení a sebezrady, hnusnou rozkoš flagelantství.

Ano, toho dokázal Šrámek: těsně a místy nezprostředkovaně položil vedle sebe Čechova a Hamsuna; jsou práce, v nichž se prostupují a prolínají, že chvílemi ani nerozeznáš, koho z nich máš před sebou. A to je věc strašná, ne již individuálná věc Šrámkova, nýbrž věc nás všech, věc česká.

Všechna čest před Čechovem. Byl to veliký umělec a nehodím kamenem po něm; umělectví jeho i dnes ještě jest živé, dovedlo-li ukázat cestu té kouzelné povídkářce anglické, kterou jest má drahá, nezvažitelná, nedocenitelná Kateřina Mansfield. Ale přesto chápu zcela dobře, proč je v sovětském Rusku proskribován jako autor nemravný. Byl tak příliš často básníkem tlení; a není mně dnes jiné nemravnosti než tlení.

Ale když Čechov, tož Čechov a důsledně Čechov. A když Hamsun, tož Hamsun a důsledně Hamsun. Mísit Čechova s Hamsunem jest mísit vodu a oheň. Co z toho může vzejít než pára, mlha, která jest tu tolik jako zaručené bezcestí? Hamsun jest autor slunečný, radostný; jen tak jest možno vysvětlit, že v stáří mohl napsati i tak trapný a mučivý děj, jako jest manželství

impotentního muže, jemuž děti v rodině dělá jiný muž, ne jako posměch a satiru, ba ani ne jako komiku, nýbrž jako humor plný laskavé, přímo pohádkové fabulistiky. Tam nebo blízko tam byl by musil dojít Šrámek, kdyby jeho hamsunovství bylo bývalo pravé.

Ti různí básníci, odbojníci, buřiči, revolucionáři Šrámkovi jsou v jádře filistři, ti různí nadlidé jen slaboši a mdlobníci na rudo natření; jsou vpravdě často sotva víc než agenti provokatéři kontrarevoluce. Škrábněte, a tenká vrstva pokostu s nich odprýskne; a z rádobyhérosa vypadnou cucky, jimiž byl vycpán, a vysypou se piliny. Ale právě tím byli tito zdánliví revolucionáři tak čeští; právě tím okouzlovali a okouzlují českou mládež: zhlídla se na nich; založila slávu Šrámkovu nebo to, čemu se v Čechách tak říká.

Nikde není totiž od revolucionáře k reakcionáři krok kratší, nikde není jeden od druhého oddělen vlasovější čárou než u nás. Ano, zde je skrytá česká rána a hanba. V těch dvacítiletých revolucionářích a čtyřicíti- nebo padesátiletých policajtech, v něž se vybarvili oni dvacítiletí bouřliváci; v těch policajtech, kteří dovedou tak znamenitě jako nejlepší psi hlídat vlastní i cizí bídu, aby jim neutekla ... Není dobrá věc zabezpečena než v zemích, které mají pokud možno nejvíce revolucionářů ještě pod šedinami.

Kdyby to byl Šrámek vtělil v básnické a umělecké dílo uvědoměle, jako lékař diagnostik, byl by jeden z největších českých tvůrců, pro něhož by byly málo i nejvyšší superlativy. Ale on to jen *nepřímo a bezděky prozradil* lyrickou konfesí a náladou; ne jako tvůrce, nýbrž jako trpící. Než i tak náleží mu náš dík: a měj jej zde ode mne neztenčený. Byť záporně, připravoval přece cesty lepšího poznání básnického i lidského.

„To jest to nevýslovně smutné, že duše lidská jest vždy sama." Tak se čte verbis expressis na poslední stránce Jacobsenova Nielse Lyhne, ale v nejrůznějších obměnách, nepřímo, ve všech romantických knihách; a to mohlo by býti mottem i nejlepších

stránek díla Šrámkova. Veliká samota a nesdělitelnost duše zoufalýma očima do prázdna tápající jakoby žalářním okénkem vyhlédá na mnohé stránce Šrámkově. Lidé jeho neumějí se sdělit; hledí mimo sebe a hovoří mimo sebe; žijí, bijí i umírají mimo sebe; a tisknou-li se v objetí, tiskne se jen tělo k tělu — duše, srdce, mysl obrátily se od tohoto objetí do nejhlubšího temna a mrazu mlčení a ztratily se v něm úplně. A znova opakuji: typicky romantické.

Anglie ztratila před několika lety velikého epika prózou Josepha Conrada; a to byl také veliký básník osamocení duše lidské. V překrásné knize Srdce temnoty praví vypráveč: „Jest nemožno sděliti pocit života nějaké dané doby v lidskou existenci — v to, co dělá její pravdivost, její mínění — její tajemnou a pronikavou bytnost. Je to nemožné. *Žijeme jako sníme — sami* ...“

Ale je hluboký rozdíl mezi samotou, v níž žijí osudně duše básníka anglického, a samotou, v niž se uzavírají duše básníka českého. Lidé básníka anglického totiž i v největší samotě, odděleny od souvislosti s ostatním lidstvím, zůstávají věrny sobě i věrny jiným. Kdežto duše lidí Šrámkových většinou v samotě zrazují sebe i jiné. Jest to, jako by s odloučením od společenství lidského ztratily pocit zodpovědnosti, čest i hrdost. Jsme samy; nikdo nás nevidí, nikdo do nás nevidí; můžeme býti tedy slabé, zbabělé, proradné, špatné... Kdežto anglické duše Conradovy jako by soudily: právě proto, že nás nikdo nevidí, právě proto, že jsme od všeho odříznuty, musíme býti co nejvíce sebou samými — tedy: čestnými a velkodušnými. Tenhle soud není ovšem nikde vysloven u Conrada, alespoň ne v tom, co z něho znám; domýšlím jej zde na svůj vrub a na svou zodpovědnost, ale doufám, že nejdu přitom proti němu a jeho nejhlubší myšlence.

Nuže: i zde jsem narazil na něco, co není již jen Šrámkova věc osobní; na něco kolektivného, nadosobního. Na něco typicky českého postaveného proti typicky anglickému. Šrámek jest zde v této své základní básnické koncepci exponentem našeho češství; a ono v něm trpí a krvácí i jest poníženo.

Dnes soudím básníka jeho více méně vyvinutým smyslem skutečnostným. To jest: táži se, co objevil nového a bytostného z života, čeho jsem posud neznal, kolem čeho jsem chodil se zavřenýma očima, a co přece jest velikou zákonnou skutečností. Skutečnost postavit do světla nové zákonnosti — toho žádám od něho.

Nuže, jak se to má po téhle stránce se Šrámkem? Povšimnu si zde některých jeho her divadelních, které jsou jaksi v jeho díle *à part* a jichž jsem se posud nedotkl. Slavené Léto jest nesporný locus communis, banalita a kýč; z toho jde právě jeho popularita — je tomu tak již, žel, snad s každou popularitou na světě. Venkovskému studentu, jemuž popletla hlavu neurastenická velkoměstská literátka, vrátí zdraví a obrátí jeho výboje do svého klína prosté srdečné venkovské děvče, družka jeho chlapeckých her. Můj bože, kolikrát jsem tohleto čet! Nebo ten venkovský farář, prostý vší askéze i vší mystiky, dobrodušný a přejícný, shovívavý k mládí i jeho pošetilostem... kolikrát jsi to čet? Klišé, klišé! Lepší jest to, zdá se mně, s Měsícem nad řekou. Řekl jsem to již nahoře: ta Slávka jest nepříjemný tvor, ale snad právě proto ne bez kouska skutečné pravdy. Plačící satyr má také ždibíček pravdy, ale nedomyšlené, zkonvenčnělé, strašně rozředěné. Starého spisovatele pohled na nahé dívčí nohy inspiruje k arcidílu; a pak, když je dopsal, raní ho mrtvice. Nuže, to je limonáda pro upejpavé rty; skutečnost apretýrovaná a ochočená, které byly vytrhány zuby. Ženské mládí ovšem zabíjí mužské stáří, a neustále, soustavně, metodicky. O tom není pochyby. Jenže se to děje přímo, bez okliky přes domnělá nebo skutečná arcidíla. Známý šeptá ti, že toho neb onoho ctihodného starce, vysokého úředníka, generála, soudce ranila mrtvice v tom nebo onom pajzlu: snesli jej s dívčího těla mrtvého nebo polomrtvého. Nuže, tak vypadá Plačící satyr bez retuší. Ale to arcidílo a všecko, co s tím u Šrámka souvisí, je literatura a špatná literatura — nejhorší literatura: literatura o literatuře.

Pak jsou tu Zvony a Ostrov veliké lásky; a jest v nich zase

ždibík pravdy, ale zase zasutý ošklivou literárností a teatrálností. Že v civilisované ženě a vůbec v civilisovaném člověku pod společenskou kázní a řádem žije zvíře — „vilná gorila", jak psal nebožtík Taine blahoslavené paměti —, jest pravda; uvolni společenské pouto, a zatančí ti zatracený odzemek, až ti přejde zrak i sluch — to všecko je pravda, a pokud to říká Šrámek, neodkrývá sice nic nového, ale je v právu jako autor. Ale tam, kde si konstruuje sedláka, který zapaluje pro výstrahu rozběsnilcům, nebo člověka, který bere na sebe cizí vinu, vyspravuje nesnesitelné divadelní rekvisity, odložené již do literárního braku.

Veliký sujet, s kterým se Šrámek minul, jest Hagenbek. Jaká to mohla být veliká, opravdu monumentální komedie vojácká s rysem věčnosti v tváři! Krvavý generál císařský, který se stane generálem republiky, poněvadž republika pokračuje chtěj nechtěj v císařství a přejímá i jeho dědictví válek... Ale ovšem to by nesměl býti Hagenbek Šrámkův, který se nám představuje v prvním aktě jako půl blázen, půl blbec; toho ovšem nemůže ani ve snu napadnout geniální idea nabídnouti své služby republice nově vzniklé.

A tak konec konců Šrámek nepodává mně nových skutečností, a nejméně již v novém osvětlení zákonném; nýbrž jen útržky a drobty známých skutečností starých. Bolí mne, že je tomu tak, poněvadž byly místy náběhy k něčemu, co mohlo dáti větší žeň. Ale ovšem: buď spravedlivý; a řekni nahlas, co si myslíš. Totiž že ani autoři, kteří mají mnohem větší jméno dramatické než Šrámek, nejsou na tom v podstatě lépe.

Šrámkovy padesáté narozeniny byly oslaveny velmi hlučně; superlativy, které by zabily i větší autory, než je Šrámek, létaly vzduchem, vybuchovaly, třaskaly, ohlušovaly. Proč to? Právě proto, že Šrámek nenutí k polarisaci ani básnické, ani ideové; že jest namnoze zjev kompromisní, že jest básník smyslů, přírody, nálady, pohody; že se nedotvořil určitého řádu, že zůstal v podstatě anarchistou, jímž byl ve svých počátcích,

jenže je dnes ztlumenějších barev, starší a usedlejší. Tyto všecky negace mají dnes čeští lidé nesmírně rádi; k ničemu nezavazují; jsou nesmírně pohodlné, a proto líbivé. „U stolu přírody," jak říkával nebožtík dr. Soukup, „sejdeme se všichni; zde jest místo pro všecky." Příroda a život jsou dnes hesla nejpopulárnější; chceš-li míti úspěch, skloňuj je aspoň jednou týdně všemi sedmi pády. Kdežto duch rozdvojuje; jako meč položen jest mezi lidi; a staví syna proti otci, bratra proti bratru. Na štěstí není ho v Čechách mnoho; a pokud tu jest, vymítá se z lidí s velkou horlivostí ze všech stran.

Jiná literatura, než je literatura šrámkovská, a namnoze jí protichůdná vyvstává dnes na obzoru a hlásí se prvními předzvěstmi. Literatura vůle a síly, literatura stavby, literatura mnohem hutnější, specifické váhy mnohem větší. Literatura řádu a kázně, která se nebojí domyslit i dotvořit.

Nerad bych, aby se těmto slovům dával osobní hrot proti Šrámkovi; ne jeho osobnost, ale jeho typ musil jsem zde, a často ke své upřímné lítosti, míti na mysli a zakládati na něm své demonstrace. Šrámek jako osobnost literární je jistě zjev hodný úcty i lásky; básník opravdový a čestný, který vykonal svým dílem, čeho žádala od něho doba. Ale znamenalo by křivditi *dnešní* době a konec konců i básnické a umělecké osobnosti Šrámkově, kdyby ses obmezil na povrchnosti a frázovitosti, které znečišťovaly vzduch nedávno, a vyhnul se hlubší analyse jeho díla. Pravá láska není takové zbabělosti schopna.